

**Regine Kather: PERSON.
DIE BEGRÜNDUNG
MENSCHLICHER
IDENTITÄT (Osoba. Založení
lidské identity), WBG
Darmstadt, 2007**

Kniha freiburské profesorky je věnována filosofickému založení lidské osoby se zvláštním zřetelem na ochranu lidského života v jeho okrajových fázích. Právě převratné technické možnosti současné medicíny a biotechnologie kladou otázky kolem lidské osoby s novou naléhavostí, a to zdaleka ne jen v domácím prostředí akademické filosofie. Skutečnost, že celá lékařská a biotechnologická etika se dnes opírá prakticky výhradně o pojem lidské osoby a jejích ústavních práv, staví zdánlivě akademické otázky povahy a rozsahu lidské osoby do zcela nového světla, jaké si starší filosofie sotva dovedla představit. V tom tkví také mimořádná aktuálnost knihy, kterou její autorka napsala právě pro širší než odborně akademické publikum.

Tím ovšem není řečeno, že by knize něco chybělo na odborné úrovni, jak o tom svědčí důkladný poznámkový aparát a rozsáhlá bibliografie (přes 350 titulů) na konci knihy. Knihu tvoří dvě hlavní části, zhruba řečeno historická a systematická, doplněné stručným přehledem etických postojů hlavních světových náboženství a závěrečným shrnutím.

V úvodu autorka představuje svůj záměr a zdůvodňuje i rozvržení knihy. Zatímco pro starší filosofickou tradici panoval samozřejmý konsensus v tom, kdo je a není osoba, přičemž řada autorů pod tento pojem zahrnovala kromě lidí i bytosti čistě duchovní, počínaje Lockem se naopak

začíná rozlišovat mezi člověkem a osobou. Základem pro toto rozlišení jsou jisté mentální a intelektuální schopnosti – zejména racionalita a vědomí sebe a času. Lidské bytosti, jimž tyto empiricky zjištělé schopnosti dlouhodobě chybějí, nejsou podle Locka osobami. Němčina navíc dovoluje rozlišovat mezi *Körper* a *Leib* (tj. zhruba mezi hmotným a živým tělem) a podporuje tak podle autorky tendenci zkoumat hmotné tělo pouze z perspektivy třetí osoby, kdežto perspektivu první osoby vztahovat pouze k živému, prožívanému tělu (*Leib*). V protikladu k tomuto velmi rozšířenému trendu autorka podává vlastní pracovní výměr osoby, opřený hlavně o Maxe Schelera: osoba je „jednota v mnohosti aktů, jimiž se sama vyjadřuje“ (str. 10).

Historická část knihy představuje vývoj pojmu osoby na řadě exemplárních postojů a názorů, jež řadí do tří skupin: **1.** od antiky po raný novověk, **2.** novověké odtělesnění osoby a konečně **3.** tři charakteristické postoje současnosti. V první skupině nejprve stručně představuje prehistorii pojmu osoby, zmiňuje pozoruhodnou etymologii latinské *persony* a s mimořádným pedagogickým talentem pak vykládá pojetí osoby u Augustina, Boethia, Tomáše Akvinského a Mikuláše z Kusy. Na příkladu dalších čtyř myslitelů, totiž Leibnize, Goetha, Bergsona a Whiteheada, ukazuje novověký vývoj myšlenky individuality a jeho důsledky. Ve druhé skupině začíná výkladem vzniku novověké matematizovatelné a empirické vědy, Descartova dualismu a pokračuje jeho rozvinutím u Locka a Kanta, včetně důsledků, které z tohoto postoje plynou pro pojetí lidské osoby. Konečně do třetí skupiny si vybrala jako představitele tři velmi rozdílných přístupů k lidské osobě Martina Bubera, Ma-

xe Schelera a kontroverzního současného amerického etika Petera Singera.

V systematické části knihy autorka nejprve vysvětluje své (a Schelerovo) pojetí osoby jakožto jednotícího momentu rozmanitých aktů sebevyjadřování a v polemice se soudobým reduktivním mentalismem lockovské provenience ukazuje celou šíři projevů a modalit osoby od vlastního sebevědomí přes vědění teoretické, technické *Verfügungswissen* až po sociální a dokonce „existenciální“ inteligenci, včetně schopnosti etického úsudku. Ve druhé části (kap. III.2.) autorka přesvědčivě dokládá nezbytnou souvislost mezi osobou a tělesností. Popisuje moderní znovuobjevení biologických základů osoby a ukazuje, jak jsou podstatné stránky osobního jednání a vyjadřování podmíněny právě tělesností, zejména smysly, časem a výrazovými možnostmi člověka. Krátká kapitola, věnovaná soudobým náhledům tří velkých světových náboženství – judaismu, islámu a buddhismu – na problém osoby, stručně referuje postoje čelných představitelů těchto náboženství na etické otázky ochrany života a experimentů s životem.

Kniha je velmi srozumitelně napsána a zejména v historické části dokládá autorčin pedagogický talent. Autorka dokáže názory a postoje velkých postav západního myšlení nejen pregnančně a stručně shrnout, ale nachází mezi nimi velmi zajímavé návaznosti a dokáže je někdy i překvapivě aktualizovat. Nepozorného čtenáře, který se nepodívá na odkaz, to může ovšem někdy svést k tomu, aby referovanému autorovi přisoudil názor podstatně pozdější (např. na str. 92, v oddílu věnovaném M. Schelerovi, výklad o genetické souvislosti člověka se živočichy).

Protože jde o knihu velmi potřebnou a vcelku zdařilou, rád bych závěrem upozornil alespoň na dvě slabiny. Při výkladu latinského pojmu *persona*, který se prosadil do všech západních jazyků, autorka sice zmiňuje na první pohled překvapivý původní význam „maska“, vzápětí však cituje Senecu, který jako typický osvícený intelektuál rozumí maskou jen cosi, co pravdu osoby či věci skrývá (str. 14). Tím se ovšem dostává na falešnou stopu, neboť už Seneca původní význam nechápal. Náboženská i později divadelní maska nejenže hercovu osobu neskrývá, ale naopak mu dovoluje, aby říkal věci daleko závažnější, jaké smrtelníkovi říkat nepřislouší. Je to jeho role či maska, která si zaslouží divákovu pozornost, nikoli vlastní bytost nahodilého herce. Tento význam se zachoval v divadelním úzu (*dramatis personae*) až do 19. století. Při autorčině erudici je škoda, že zde neupozornila na pozoruhodnou skutečnost, že v diskusích o Boží trojici ve 4. a 5. století se východní tradice shodla na označení *hypostasis* (podstata), kdežto latinská zvolila jako ekvivalent pojem pro nás téměř protichůdný, totiž „maska“ – *persona*. Přitom právě tento význam božské „osoby“ sehrál v tradici západního personálního myšlení rozhodující úlohu a bez hlubšího pochopení starého významu „masky“ mu nelze vůbec porozumět. Výklad tohoto teologického pozadí pojmu osoby by v příštím vydání knihy asi neměl chybět.

Hlavním a průběžným tématem systematické části je polemika proti dualismu, z něhož všechny ostatní problematické názory konec konců vycházejí. Jeho neudržitelnost si ostatně uvědomoval už Descartes, jemuž se tento dualismus obvykle přisuzuje. V červnu 1643 píše krá-

lovně Alžbětě: „Protože Vaše výsost soudí, že je snazší připsat duši hmotu a rozlehlost než jí připisovat schopnost pohybovat tělem a být jím pohybována bez hmoty, prosím, abyste hmotu i rozlehlost bez obav připsovala duši, neboť to neznamená nic jiného, než myslet její jednotu s tělem“.

Např. u H. Blumenberga si lze nyní přečíst, jak málo by z oblasti duchovního při důsledném vyloučení všech smyslových aj. obsahů vůbec ještě k myšlení zůstalo: vedle *Cogito* patrně jen idea čísla. Potud je tedy autorčin náhled přesný, bohužel ji znovu a znovu zrazuje jazyk a tak se jí často vrací formulace jako (zájmy a významy) „jsou vlastní lidskému duchu“ (str. 140), pohybuje se „tělo“ (*Leib*, str. 142), „vztah těla a ducha“ (*Körper und Geist*, str. 149), „život není jen fyzicky-vitální, nýbrž vždy také duchovní“ (str. 186), „mezi přírodou a kulturou zprostředkuje tělo“ (*Leib*, str. 206) aj.

Jazyk jako analytický systém, který fenomény rozkládá do pojmů, má k takovému dělení neodolatelný sklon. Kdo nechce přijmout radikální (a poněkud násilně) řešení Heideggerova a mluvit důsledně jen o „pobytu“ či existenci, musí si dávat velký pozor, aby jeho formulace nespádaly k ontologickému pochopení duality člověka. Proto je možná radno pojmy těla a ducha používat velmi šetrně, a to spíše z pedagogických důvodů. Jinak řečeno, dualismu v řeči se nelze zcela vyhnout, měl by však zůstat – jako u Descarta – pouze věcí popisu či metody, kdežto sám fenomén lidské existence, „jak ji člověk sám zažívá“ (Descartes, tamt.), čili podle autorky v perspektivě první osoby, dělit rozhodně nejde.

Jan Sokol

Douglas J. Davies: STRUČNÉ DĚJINY SMRTI, *Volvox Globator, Praha, 2007*

V posledních dvou desetiletích se českému čtenáři konečně dostalo několika prací, které se zabývají problematikou za minulého politického režimu značně marginalizovanou, avšak pro život každého z nás velmi zásadní, a sice smrti. Většina z těchto knih byla určena širokému publiku a snažila se poskytnout informace lidem provázejícím umírající nebo pomoci truchlícím vyrovnat se smrtí blízkého. Překlad nové knihy (originál vyšel v roce 2005) britského teologa a religionisty Douglase J. Daviese je fundovanou teoretickou prací, která přináší stručné pojednání o smrti v lidských dějinách, ovšem se současnou návazností na aktuální dění i myšlenkové tendence v současné britské a potažmo evropské společnosti.

Davies je skutečným odborníkem v pojednávané oblasti, v posledních letech vydal několik knih zaměřených na problematiku smrti a pohřebních rituálů (*Encyclopedia of Cremation*, (ed.) 2005, *Death, Ritual and Belief*, 2002, 1997) a podrobněji se věnoval též antropologii, (*Anthropology and Theology*, 2002), takže v recenzované knize zmiňuje většinu nejvlivnějších „klasických“ antropologických teorií souvisejících se smrtí. Velikost knihy (zejména její česká verze, anglický originál je o poznání větší a díky velikosti písma také čitelnější) vzhledem k zvolenému tématu navozuje na první pohled pocit neadekvátnosti, nicméně se jedná o knihu, která určitě stojí za přečtení. Je sice stručná, ovšem nikoliv povrchní. Autor vycházel z přesvědčení, že chá-

pání smrti vždy přispívá k chápání života samého a to se mu v knize podařilo dobře uplatnit. Prostřednictvím popisů přístupu ke smrti a pohřebním rituálům se tak čtenář dozvídá mnohé o přístupu k životu v různých kulturách i historických epochách. Hojně jsou přitom využívány náboženské myšlenky a koncepty, protože to je oblast, která má ke smrti co říci a zároveň oblast, prostřednictvím které byla smrt po většinu dějin lidmi uchopována. Opominuty však nejsou ani nejdůležitější přínosy společenskovedních disciplín zabývajících se smrtí, velmi stručně jsou pojednány práce historické, filosofické, antropologické, sociologické, psychologické i oblast výtvarného umění a hudby.

Témata byla volena s ohledem na aktuální zájem současných mladých lidí, autor přitom vycházel z poučení a reakcí studentů University v Durhamu, kde přednáší. Tak se mu podařilo ve směsi kratičkových podkapitol střídat zamyšlení nad přístupy volenými v minulosti a tím, co se děje v současnosti. Úspěšně oslovuje současného člověka a činí téma naléhavým. Věnuje se především představám o posmrtném životě a pohřebním rituálům. Například z koncepcí sociální antropologie uvádí ty nejzákladnější, a to práci Jamese G. Frazera, který sepsal nejobsáhlejší výčet mýtů o smrti (*The Immortality and the Worship of the Death*, 1913), Bronislawa Malinowského, který byl přesvědčen, že pohřební rituály a náboženství vůbec existují právě proto, aby pomohaly společenstvím i jednotlivcům vyrovnat se se ztrátou jejich členů. Neopomněl též zmínit koncepci Arnolda von Gennepa o přechodových rituálech, během kterých se mění status člověka (*Přechodové rituá-*

ly, česky 1996) a rovněž teorii o duálních pohřbech jeho současníka, Francouze Roberta Hertzze. Samozřejmě zmínil i jeho vlivného učitele Emila Durkheima, a to především v souvislosti se zamyšlením nad sebevraždami.

Všechny tyto vlivné teorie knihou prolínají, nejedná se o jejich suchý výčet, ale jsou postupně zmiňovány v rámci jednotlivých témat. Často bez přímé souvislosti s názvy kapitol, proto je ocenění hodné zařazení rejstříku na konci knihy. Jednotlivé kapitoly se postupně věnují následujícím tematickým okruhům: víra v posmrtný život (kap. 1), loučení se životem a ztráta blízkého (kap. 2), pohřební rituály (kap. 3), způsoby vyrovnání se se smrtí s akcentací ekologického přesvědčení rozšiřujícího se v současné západní společnosti (kap. 4), pojmání smrti ve výtvarném umění, literatuře a hudbě (kap. 5), různé typy naděje pro překonání smrti a s nimi související místa uložení ostatků (kap. 6), strach ze smrti a způsoby jeho eliminace v myšlenkových koncepcích křesťanských, ve filosofii a dalších disciplínách (kap. 7), závěrečná kapitola pojednává o smysluplné a zbytečné smrti a potažmo i o smysluplném či zbytečném životě (kap. 8).

Nejedná se v žádném případě o vyčerpávající souhrn, nicméně jsou zmíněny nejvlivnější (západní) teorie a myšlenky, vážící se k tématu a pak už je pouze na čtenáři, která z nich ho v krátkém přehledu osloví natolik, aby se s ní podrobněji seznámil. Do knihy daného rozsahu nelze podrobně popsat všechny relevantní myšlenky, které se k problematice smrti vztahují a autorův nadhled nelze než ocenit. Nejen, že v krátkém rozsahu přináší mnoho informací, ale především rozkrý-